

Hoe het begon: een sublieme contrastervaring

Emanuel Rutten

Direct nadat Cees Dekker mij vroeg om voor dit boek een bijdrage te schrijven wist ik waarover het zou moeten gaan. De afgelopen jaren heb ik namelijk regelmatig in lezingen en interviews verteld over hoe God in mijn leven een belangrijke rol is gaan spelen, maar nooit heb ik dit verhaal op papier gezet. De uitnodiging voor dit boek was dan ook de perfecte aanleiding om hier eens werk van te maken. In wat volgt vertel ik hoe ik als wetenschapper op het spoor van het bestaan van God kwam. Zo wil ik laten zien dat Godsgeloof en wetenschap met elkaar allesbehalve op gespannen voet staan. Integendeel juist!

Lange tijd ging ik “Godloos” door het leven. In de jaren dat ik in Delft technische wiskunde studeerde was ik dermate areligieus dat ik mezelf niet eens atheïst noemde. Wie zichzelf expliciet atheïst noemt vond ik al te betrokken bij het thema van religie. Ik beschouwde religie als zo’n onzin dat ik mij er op geen enkele wijze mee wilde associëren – zelfs niet in negatieve zin door mijzelf atheïst te noemen. Tijdens mijn middelbare schooltijd en ook daarna in Delft raakte ik diep gefascineerd door wiskunde en fysica. Daar legde ik heel mijn hart in. Ik had het idee dat daarin de uiteindelijke waarheid te vinden is. In de wiskunde kun je tot onfeilbare inzichten komen in de meest fundamentele structuren van de werkelijkheid, zo dacht ik. Ik was zo begeistert door wiskunde en natuurwetenschap dat weinig daarbuiten voor mij eigenlijk echt relevant was. Nu hield ik ook veel van bijvoorbeeld films en muziek. Maar als het om waarheidsclaims ging over de oorsprong en de aard van de werkelijkheid, dan kwam voor mij alleen wiskunde en natuurwetenschap in aanmerking. De vraag ‘Bestaat God?’ beschouwde ik zelfs niet eens als een redelijke vraag. Daarover zelfs maar willen nadenken zag ik als gratis, als uit de lucht gegrepen. Intellectueel achtte ik dat volkomen grondeloos.

Terugkijkend kun je stellen dat ik van Godsgeloof een volstrekt karikuraal beeld had. Ik had geen doorleefd idee van wat geloof in God ten diepste wil zeggen, wat het werkelijk betekent en hoe het je kijk op de wereld volledig kan veranderen. In feite had ik mij er nooit echt in verdiept. Vanuit een ongegrond vooroordeel dat geloof in God niet te funderen is, hield ik mij er verre van. Dit wil echter niet zeggen dat ik een hekel had aan geloof in God. Zeker niet. Want wie er een afkeer van heeft is er emotioneel al weer te veel bij betrokken en dat wilde ik nu juist niet zijn. Ik had er geen enkel gevoel bij. Het bestond voor mij eenvoudigweg niet. Als mensen er in mijn omgeving over begonnen, dan voelde dit voor mij zo ver weg dat ik het gewoon aan mij voorbij liet gaan en geruisloos andere dingen ging doen.

Inmiddels durf ik mezelf overtuigd christen te noemen. Dat is een lange weg geweest, ik ben van ver gekomen. Op enig moment begon ik in de wiskunde toch een gemis te voelen. De wiskunde gaat wel over het ‘zijn’ van de dingen, over de structuur van de wereld, maar niet over ‘zin’. Ik begon

zingeingsvragen te stellen en zocht naar betekenis. De wiskunde en ook de fysica helpen je dan niet verder. Wiskunde kan heel mooi zijn en je allerlei schoonheidservaringen bieden. Wiskundebeoefening heeft mij meerdere malen zelfs een sublieme ervaring gegeven. Dit waren momenten van diepe ontroering waar ik soms aan terugdenk. Zo kan ik mij nog goed herinneren hoe diep ik onder de indruk raakte van de Galoistheorie, een methodiek om nulpunten van polynomen te bestuderen. Wij denken vaak dat wiskunde over formules gaat, en dat is niet onwaar. Maar in essentie gaat wiskunde over patronen en structuren. En deze kunnen zeer mooi en overweldigend zijn. Als je ineens ziet hoe bijvoorbeeld in de Galoistheorie bepaalde structuren op een ongelooflijke wijze in elkaar grijpen..., dat is haast wonderlijk! De taal die ik daar toen voor had was echter niet religieus. En hoewel die ervaringen mij hevig beroerden en in die zin subliem genoemd kunnen worden, bleven ze uiteindelijk toch beperkt tot het esthetische. Ik raakte in en door deze ervaringen niet aan diepere lagen van zin en betekenis. En dat gemis werd steeds sterker.

Dit leidde mij in eerste instantie tot de filosofie. Ik ging filosofiebijeenkomsten bijwonen in de binnenstad van Amsterdam. Aanvankelijk was ik zeer sceptisch, maar ik blééf komen, iedere week opnieuw. Op een gegeven moment moest ik voor mijzelf bekennen dat filosofie fantastisch is. Ik begreep dat je juist in de filosofie redelijk en rationeel kunt zijn en het tegelijkertijd kunt hebben over de existentiële vragen van het leven. Ik raakte dan ook verliefd op de filosofie. Het voelde voor mij als thuishomen. Vervolgens ben ik dan ook wijsbegeerte gaan studeren aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Aan mijn keuze voor de VU, met haar christelijke wortels, dienen overigens geen conclusies verbonden te worden. Ik koos eenvoudigweg voor de VU omdat deze universiteit het dichtst bij mijn huis lag!

Door mijn studie filosofie kwam ik op enig moment in contact met teksten van Augustinus, de grote filosoof uit de 4de eeuw. Bepaalde passages uit zijn *Belijdenissen* grepen mij enorm aan. Dat zat hem vooral in hoe hij sprak en de taal die daarbij werd gehanteerd. Voor mij was het lezen van deze teksten niet zomaar een lezen. Het was eerder een *gebeurtenis*. De Franse filosoof Alain Badiou zou het een *waarheidsevenement* hebben genoemd. Vervolgens ben ik - want dat doen filosofen natuurlijk - de auteursverwijzingen van Augustinus gaan volgen. Zo kwam ik in aanraking met Marcus, Lucas, Mattheüs en Johannes: de vier evangeliën.

Toen ging het snel. Ik raakte mateloos gefascineerd door de persoon van Jezus van Nazareth, door zijn optreden, handelen, en uitspraken. Van jou – zo dacht ik – jij die mij zo weet te intrigeren, wil ik meer weten. Eindelijk vond ik een tekst die werkelijk gaat over de mens in zijn breekbaarheid en kwetsbaarheid. Dit in tegenstelling tot die onhaalbare drang naar perfectie die ik bij de Griekse filosofen steeds tegenkwam. Over het zondebegrip wordt vaak heel zwaar gedaan, maar toen ik er de eerste keer over las vond ik het juist helemaal niet zwaar. Het ging over mij. Het gaf rust. Ieder mens is zondig en dit is zelfs noodzakelijk. Niemand is volmaakt en dat is oké, zolang je je maar beseft dat

je eindig en imperfect bent. En dat je hierin niet alleen staat. Dit leverde juist ademruimte op in plaats van beknelling en bedrukking. Er is een weg is die we als mensen kunnen volgen en Christus gaat ons daarin voor.

Het christendom bleek dus veel beter aan te sluiten bij mijn ervaringen als mens dan die Griekse zucht naar perfectie. Ik kan nog veel meer van zulke voorbeelden aandragen, maar feit is: ik ging mezelf christen noemen. Dit veroorzaakte een schok in mijn omgeving. Van mijn kant was het bijna een Nietzscheaanse en dus in zekere zin moderne keuze. Ik besloot het gewoon. Ja, stelde ik, dit is het wereldbeeld waarin ik alles vind: wijsgerige diepte, ethische waarachtigheid en esthetische verhevenheid. Dit is mijn wereldbeeld; hier wil ik voor staan.

Mijn geloofsleven begon dus met het in het diepst van mijn ziel aangegrepen worden door het optreden, de uitspraken en de *sublieme gestalte* van Jezus van Nazareth. Hij bewoog mij persoonlijk zo intens dat ik in de periode daarna werkelijk alles over zijn leer en leven wilde weten. En in al die jaren daarna ben ik nimmer meer iets tegengekomen dat krachtiger en verhevener is dan zijn woorden en handelen. Al die jaren daarvoor – waarin ik mij had beziggehouden met wiskunde en gedurende welke ik inmiddels ook vele klassieke en moderne filosofen had gelezen en verinnerlijkt – verbleekten welhaast toen ik in contact kwam met de teksten van het evangelie. Het contrast was immens, het was voelbaar in al mijn haarvaten, en dit alles fascineerde mij buitengewoon. Voor mij was het zo'n contrastervaring dat ik als mens niet anders meer kon dan eraan trouw te willen blijven.

Pas enige tijd daarna kwam voor mij toch ook weer de vraag boven in hoeverre geloof in God rationeel te verantwoorden is. Ja, het is prachtig, ik spreek zelfs graag over “de genialiteit van het christendom”, maar kan op strikt rationele gronden aangetoond worden dat het christendom inderdaad ook een intellectueel verantwoord wereldbeeld is? Vanuit mijn existentiële ervaringen dacht ik verder. Als je als mens bestaat en je je hoe dan ook in deze wereld moet oriënteren en bewegen, dan leef je onvermijdelijk altijd al vanuit een bepaalde levensovertuiging. Ook wie zegt geen enkel wereldbeeld te hebben, heeft uiteindelijk wel degelijk een of ander totaalkader van waaruit hij of zij het leven tegemoet treedt. Dit is onvermijdelijk. Het leven moet namelijk, wil het geleefd worden, op een bepaalde manier geleefd worden.

Ik begon te ontdekken dat als je vanuit het christelijk wereldbeeld leeft, als je vanuit deze levensbeschouwing de wereld interpreteert, dat dan werkelijk alles op z'n plaats valt. Allerlei verschijningen en ervaringen komen ineens in een heel ander en veel begrijpelijker daglicht te staan. Nu gaat het christelijk wereldbeeld uiteraard uit van het bestaan van God als schepper van al het geschapene. Dit is nogal een bewering. Kun je daar zomaar in geloven? Rationaliteit is en blijft voor mij van groot belang. Niet alleen als wiskundige, maar ook als filosoof. Ik begon daarom meer specifiek de vraag te stellen of er ook goede rationele argumenten zijn voor de bewering dat God

bestaat. Kunnen we, los van onze existentiële ervaringen, ook vanuit ons verstandsvermogen bij God komen? Is ook onze ratio een weg naar God?

Vanuit de overtuiging dat het wereldbeeld dat je als mens voor het leven omarmt redelijk moet zijn, besloot ik onderzoek te gaan doen naar de klassieke en hedendaagse metafysische argumenten voor het bestaan van God. Dit project liep uit in een promotietraject bij René van Woudenberg. Mijn proefschrift ging dan ook over rationele Godsargumenten. Toen ik tijdens mijn studie wijsbegeerte voor het eerst met enkele bestaande metafysische Godsargumenten in aanraking kwam, ik weet dat nog goed, raakte ik buitengewoon geïrriteerd. Ik dacht: waarom heb ik deze argumenten niet veel eerder gezien? Waarom ben ik er in Delft nooit tegenaan gelopen? Waarom worden deze argumenten zo bijzonder goed verborgen gehouden? Want ze zijn werkelijk sterk en goed, dus waarom zie ik dat nu pas? Dit moet veel algemener bekend gemaakt worden, dacht ik.

Met mijn proefschrift wilde ik hier ook een bijdrage aan leveren. Vele klassieke en moderne metafysische argumenten voor het bestaan van God heb ik diepgaand doordacht en hier en daar aangescherpt. Bovendien heb ik aan de bestaande reeks metafysische Godsargumenten enkele nieuwe argumenten toegevoegd, waaronder mijn *modaal-epistemisch* Godsargument. Gezien de aard van dit hoofdstuk voert het te ver om grondig in te gaan op de rationele argumenten voor het bestaan van God. Maar om er toch een beeld van te geven zal ik hieronder kort stilstaan bij twee ervan.

Wat ik een heel sterk Godsargument vind, is het *fine tuning* argument. Om dit inzichtelijk te maken moeten we een klein uitstapje maken naar de moderne kosmologie. Kosmologen ontwikkelen theorieën over het ontstaan en de evolutie van het heelal. Als je een natuurkundeboek openslaat, dan zie je vooral heel veel wiskundige vergelijkingen. Natuurkundigen rekenen op grond van die vergelijkingen globaal uit hoe het universum zich door de tijd heen heeft ontwikkeld. Die vergelijkingen maken gebruik van wat *natuurconstanten* worden genoemd. Dit zijn getallen, zoals de waarde van de lichtsnelheid, die in de vergelijkingen moeten worden ingevuld. Je kunt deze natuurconstanten niet van tevoren uitrekenen, maar je moet ze meten, zoals de sterkte van de zwaartekracht of die van de elektromagnetische kracht.

Die natuurconstanten zijn dus meetbaar en door ze te meten en vervolgens in de wiskundige vergelijkingen in te vullen kun je modelleren hoe het heelal ontstaan is en hoe het zich heeft ontwikkeld. Kosmologen zijn hier buitengewoon succesvol in gebleken. We beschikken over nauwkeurige theorieën die heel precies voorspellen hoe het universum is ontstaan en hoe het zich heeft gevormd tot het heelal zoals wij dat nu waarnemen. Als er iets rationeel is, dan is het wel dit soort wetenschappelijk onderzoek. Daar zijn vriend en vijand het over eens. Het aardige is nu dat in de tweede helft van de vorige eeuw een aantal kosmologen en natuurkundigen zich ineens begonnen

af te vragen wat er gebeurd zou zijn als een of meerdere van de natuurconstanten een iets andere waarde gehad zou hebben. Laten we een paar van die getallen een heel klein beetje veranderen en de vergelijkingen opnieuw doorrekenen, zo dacht men. We ontdekken zo vanzelf hoe de kosmos er dan uitgezien zou hebben. Men koos bijvoorbeeld voor een net iets sterkere zwaartekracht, of een net iets zwakkere elektromagnetische kracht. We praten dan echt over absurd kleine, onvoorstelbaar minuscule veranderingen.

En wat bleek? Als we één van die constanten ook maar een heel klein beetje veranderen, en we rekenen uit wat er gebeurd zou zijn, dan blijkt dat er géén kosmos ontstaan zou zijn die geschikt is voor leven. Er zou dan geen universum ontstaan zijn waarin intelligent leven zich zou hebben kunnen ontwikkelen. Het heelal zou dan ofwel slechts enkele nanoseconden hebben bestaan, ofwel weliswaar een langere tijdsduur bestaan hebben maar geen materie bevat hebben, of wel materie bevat hebben maar geen materie die stabiel genoeg is voor de ontwikkeling van leven. Kortom: we leven op de rand van een scheermes. Verander één natuurconstante minimaal en er zou geen leven ontstaan zijn. Dit is buitengewoon opmerkelijk. Het schreeuwt om een verklaring, daar is iedereen het wel over eens: hóe kunnen die getallen zo fijn afgesteld zijn? Religieus of niet, binnen de kosmologie denkt men heel serieus na over dit *fine tuning* probleem. Er zijn een aantal antwoorden mogelijk.

Het eerste antwoord zou kunnen zijn: puur toeval. De natuurconstanten hebben slechts toevallig precies die waarden die het ontstaan van leven mogelijk maken. Echter, als je gaat uitrekenen hoe absurd klein die kans is, dan zul je ontdekken dat bruut toeval volstrekt onredelijk is. Wanneer twee mensen samen langs de kant van de weg gaan staan en vervolgens dagen, weken, ja zelfs jaren, alleen nog maar rode auto's zien langsrijden, dan kunnen ze tegen elkaar zeggen: ach ja, dit is gewoon toeval. Men kan dit zeggen. Maar is het ook redelijk om dit te zeggen? Natuurlijk niet. Een ander mogelijk antwoord is het veronderstellen van het bestaan van een *multiversum*. Misschien zijn er wel meerdere universums. En als er miljarden en miljarden universums zijn, dan zit er vast wel een kosmos tussen waar de natuurconstanten toevallig precies de juiste waarden hebben voor het ontstaan van leven. En wij bewonen dan zo'n heelal. Opgelost? Nee. Deze optie staat tegenwoordig enorm onder druk en lijkt onhoudbaar, onder andere omdat ze niet empirisch toetsbaar is en statistisch te onredelijk om te kunnen accepteren. Ook de optie dat de natuurconstanten noodzakelijkerwijs de waarden hebben die ze hebben, valt af. Volgens onze huidige kosmologische inzichten hadden de natuurconstanten immers ook zonder probleem volstrekt andere waarden gehad kunnen hebben.

De beste verklaring voor de zeer opmerkelijke *fine tuning* van het universum is dan ook niet puur toeval, het veronderstellen van een multiversum, of een beroep op noodzakelijkheid. Het is een beroep op wat filosofen *intentionaliteit* noemen: een bewuste keuze. De constanten hebben de levensvatbare waarden die ze hebben *opdat* er leven zou zijn. De waarden van de constanten zijn dus

gewild. Dit wijst op een transcendent wezen dat bewust de kosmos op zo'n wijze heeft geschapen dat er leven zou ontstaan. Maar dan is het redelijk om te beweren dat God bestaat. In het christendom en overige grote monotheïstische tradities wordt God immers begrepen als een transcendent bewust wezen dat geldt als de grond en oorsprong van de gehele kosmos.

Daarnaast is er nog mijn eigen *modaal-epistemisch* Godsargument, dat vlak na mijn promotie zelfs de *New York Times* haalde. Over dit argument is al heel veel gezegd en geschreven, maar zelden vertelde ik hoe ik op het idee van mijn argument kwam. Ik stond voor de spiegel mijn tanden te poetsen, en ineens viel het me in: als iets mogelijk waar is, dan is het redelijkerwijs ook kenbaar, dus dan kan ook geweten worden dat het waar is. Want als iets mogelijk waar is, dan is het redelijk om te denken dat er een verklaring voor is of in elk geval zou kunnen zijn. Inderdaad, waarom zouden wij ons met wetenschap bezighouden als het onredelijk zou zijn om te denken dat de wereld in beginsel kenbaar is? Als de wereld logisch in elkaar zit, dus redelijk en begrijpelijk is, dan zijn waarheden uiteindelijk ook redelijk verstaanbaar oftewel kenbaar. En dat is precies wat genoemd principe onder woorden brengt.

Met dit idee had ik nog niets in handen, totdat ik, ik had mijn tandenborstel volgens mij nog in mijn hand, ineens in een flits bedacht dat het onmogelijk is om te weten dat God niet bestaat. Als God niet bestaat, dan kan dat op geen enkele wijze gekend worden. Onmiddellijk begreep ik dat uit beide principes volgt dat God bestaat en zelfs noodzakelijk bestaat. Want als God mogelijk niet bestaat, dan zou het dus mogelijk waar zijn dat God niet bestaat, maar dan zou het op grond van het eerste principe eveneens kenbaar moeten zijn dat God niet bestaat, hetgeen dus op grond van het tweede principe niet het geval is. In de dagen daarna deed ik wat filosofen horen te doen: ik probeerde actief mijn eigen argument te weerleggen door allerlei bezwaren ertegen te bedenken. Steeds weer bleek echter dat mijn argument fier overeind bleef. Pas toen raakte ik echt enthousiast en besloot ik op het allerlaatste moment om dit nieuwe Godsargument aan mijn proefschrift toe te voegen.

Natuurlijk zijn metafysische Godsargumenten geen onfeilbare bewijzen. De Godsargumenten laten louter zien dat het buitengewoon redelijk is om te denken dat God bestaat. Sterker nog, dat Godsgeloof de meest redelijke positie is binnen het spectrum aan wereldbeelden. En dat vind ik al heel wat. Denkend en werkend aan de Godsargumenten raakte ik er steeds meer van doordrongen dat de wetenschap een ware vriend is van het geloof in God. De gedachte dat er een conflict zou zijn tussen Godsgeloof en wetenschap is dan ook niets meer dan een ongegronde moderne mythe. Veel Godsargumenten maken juist volop gebruik van algemeen geaccepteerde wetenschappelijke resultaten, zoals we al zagen in het geval van het *fine tuning* argument. De Godsargumenten zelf behoren echter tot de metafysica. Ze maken geen deel uit van de fysica omdat, zoals Thomas van Aquino al in de 13^e eeuw aangaf, God geen ding is *in* de natuur. God is de grond *van* de natuur.

Precies omdat de eerste oorzaak van de wereld de oorzaak is van alle ruimte en van alle tijd, kan ze zelf niet stoffelijk of materieel zijn. Stof of materie bestaat immers altijd *in* ruimte en tijd en kan dus niet de oorzaak zijn *van* ruimte en tijd. Er blijven na zo'n drieduizend jaar denkgeschiedenis dan ook redelijkerwijs maar twee opties over voor de aard van de wereldgrond. De eerste oorzaak is een abstract object (zoals een getal) of een onstoffelijk bewustzijn. Abstracte objecten, zoals het getal π , kunnen echter helemaal niets veroorzaken. Maar dan is het niet onredelijk om te denken dat de grond van de wereld geest is. En dit is precies wat Godsgeloof aangeeft. De grond van het zijn is een geestelijk wezen in plaats van iets stoffelijks of iets abstracts zoals een getal.

En inderdaad, ga maar na. Welke kenmerken moet de ultieme oorsprong van de werkelijkheid redelijkerwijs hebben? De oorsprong van alles moet in elk geval actief scheppend en niet in de ruimte zijn. Evenmin kan de wereldgrond van iets anders afhankelijk zijn. De absolute oorsprong is dan ook radicaal vrij. Het kan ook niet lijken op een structuur die allerlei voor de hand liggende alternatieven toelaat. Want anders kan direct de onbeantwoorbare vraag gesteld worden waarom dan niet een van die naburige alternatieven de oorsprong is. Alleen geest oftewel bewustzijn voldoet aan al deze voorwaarden, zodat de ultieme grond en oorsprong van de wereld redelijkerwijs niet materie of informatie is, maar een bewust wezen: God.

Er is in mijn vakgebied, de wijsbegeerte, sinds de jaren zestig van de vorige eeuw sprake van een heuse heropleving van de metafysica. Je zou kunnen zeggen dat de wijsbegeerte haar klassieke project weer hervat heeft. De klassieke Godsargumenten zijn sterk verbeterd, de bezwaren ertegen van filosofen als Hume, Kant en Russell zijn afdoende weerlegd, en er zijn verschillende nieuwe Godsargumenten bijgekomen. Er is dan ook een kentering gaande in de academische wereld als het gaat om de rationele aanvaardbaarheid van Godsgeloof. Tegelijkertijd zie ik dat er in bepaalde kringen hoe dan ook een sterk verzet blijft bestaan tegen Godsargumenten. Sommigen willen er gewoon niet aan, hoe plausibel en steekhoudend de argumenten ook zijn. Wat vaak gezegd wordt: "Ja, maar jij bent christen, dus dit zeg je allemaal maar zo." Mijn reactie daarop is eenvoudig. Ik stel voor samen een Godsargument te bekijken en dit argument los van vooroordelen objectief te evalueren. Met wie echt bereid is daarin mee te gaan ontstaat vaak een heel andere discussie. Wie open staat voor metafysische overwegingen ziet vaak al snel de redelijkheid ervan in. Zeker wanneer men beseft dat het niet gaat om onfeilbare bewijzen zoals in de wiskunde, maar om wat het meest redelijk is.

De maatschappij loopt echter altijd achter op ontwikkelingen binnen de academie. Wijsgerig gezien staat theïsme steeds sterker, en ik verwacht dat op termijn de gehele samenleving dit zal oppikken. In elk geval is het belangrijk om ook buiten de academische muren meer bekendheid te geven aan de Godsargumenten. Zo kunnen allerlei oneigenlijke intellectuele blokkades tegen Godsgeloof worden weggenomen, of wordt in elk geval bijgedragen aan het bevorderen van een intellectueel

klimaat waarin Godsgeloof weer als redelijke optie wordt gezien, in plaats van ondoordacht te worden weggezet als irrationeel en onzinnig.

In mijn werk, en in debatten met atheïsten, verhoud ik mij ook regelmatig tot argumenten voor atheïsme. Ze hebben weinig om het lijf. Zo volgt bijvoorbeeld uit het feit dat we God in de fysica niet tegenkomen niet dat God niet bestaat. Want God is zoals gezegd de oorsprong *van* de natuur en geen object *in* de natuur. Ook is met het begrip ‘God’ niets mis zoals soms beweerd wordt. Het begrip ‘God’ levert geen logische tegenspraak op, zodat op deze manier evenmin kan worden beargumenteerd dat God niet bestaat. Er is echter één argument van atheïsten waar ik veel sympathie voor voel, namelijk het vele lijden in de wereld. Dit lijden is gruwelijk. Ik kan mij goed voorstellen dat mensen denken: Als God bestaat, hoe kan God dan goed zijn? Een goede God zou toch nooit zo veel leed toelaten? Maar dit is en blijft een intern debat, een probleem voor theïsten onderling. Want zelfs als God niet goed zou zijn, is dat nog geen argument voor de claim dat God niet bestaat. Dit laat onverlet dat een God die niet goed zou zijn uiteraard een onoverkomelijk probleem zou opleveren voor het christendom en andere grote monotheïstische tradities. We hebben ons dan ook tot het probleem van het kwaad te verhouden. De grote vraag naar het kwaad verdient een antwoord.

In mijn boek *Overdenkingen* beargumenteer ik waarom uit het vele lijden in de wereld, hoe verschrikkelijk ook, niet kan worden afgeleid dat God niet goed is. Laat me hier kort een paar van mijn overwegingen delen. Om te beginnen is het van belang om op te merken dat juist het christendom de vraag naar het kwaad nooit uit de weg is gegaan. Sterker nog, het christendom heeft het lijden van de mensheid in de wereld tot haar centrale probleem en thema gemaakt. Een goed antwoord op de vraag naar de herkomst van het kwaad dat tot op de dag van vandaag niets aan kracht heeft ingeboet vinden we in het Bijbelboek *Genesis*. Het wordt treffend verwoord door Noach in de gelijknamige film uit 2014: “Broer tegen broer. Volk tegen volk. De mens tegen de schepping. We hebben elkaar vermoord. We hebben de wereld gebroken. *Wij* hebben dit gedaan. De mens heeft dit gedaan. Alles wat mooi was, alles wat goed was, hebben wij vernietigd.” Het is dus *de mens zelf* geweest die het kwaad in de wereld heeft gebracht. God gaf ons vrijheid en liet ons zo de keus. En wij kozen in volle vrijheid het kwaad. We zijn daarom zelf verantwoordelijk, aldus het antwoord van *Genesis*. Dit antwoord staat in de wijsgerige literatuur bekend als de *free will defense*. God gaf ons een vrije wil opdat wij in vrijheid zouden kunnen leven en vrij zouden kunnen kiezen voor het goede. God gaf ons deze verantwoordelijkheid. Maar wij keerden ons van God af en kozen voor het kwaad. We moeten daarom niet verwijtend naar God wijzen. Nee, we moeten in de eerste plaats naar onszelf kijken.

Dit antwoord vanuit *Genesis* kan mijns inziens aangevuld worden met een overweging die ik ontleen aan de film *The Tree of Life* van Terrence Malick uit 2011. Tijdens de scene waarin hij het ontstaan van de wereld toont, klinkt een requiem: Het *Lacrimosa* van Preisner. Maar waarom? Waarom klinkt

dit prachtige requiem, deze muziek voor de overledenen, tijdens de geboorte van de wereld? Huilde God reeds om haar tijdens haar geboorte? Wist God dat onvermijdelijk een groot lijden de wereld zou doortrekken, maar besloot God toch, ondanks alles, de wereld tot aanzijn te laten komen, licht in de duisternis te laten schijnen? Om de duisternis, het niets, de leegte, niet te laten zegevieren? Maar waarom? Omdat het goed is dat er een wereld is? Omdat het goed is dat er zelfbewuste autonome vrije wezens zijn die beschikken over rede en gevoel en bovendien ook in vrijheid kunnen kiezen voor het goede? En misschien ook omdat het goed is dat bepaalde hoogstaande waarden zoals karaktervorming, moed, deugd, geluk, dankbaarheid, compassie, barmhartigheid, vergevingsgezindheid en onbaatzuchtigheid gerealiseerd worden? Waarden die voor hun realisatie vereisen dat niet alles in het leven makkelijk en vanzelfsprekend is. Het is dus zeker denkbaar dat er moreel afdoende redenen zijn voor God.

Al met al wordt zo invoelbaar hoe God voor het scheppen van de wereld wel degelijk zijn redenen kan hebben gehad. Gegeven onze beperkte eindige situatie kunnen wij niet dit uitsluiten. Precies dit lijkt ook het kerninzicht te zijn van het Bijbelboek *Job*. In genoemde film komt dit verhaal ook aan bod. We zien hoe Jack, één van de hoofdpersonen uit de film, zich in gedachten vertwijfeld tot God richt. Zo zegt hij op enig moment: “Ik zie mijzelf als een kind. Ik zie mijn broer. Waarachtig. Vriendelijk. Hij stierf toen hij 19 was. Waar was U? U laat een kind sterven. U laat alles gebeuren. Waarom zou ik goed zijn wanneer U het niet bent?” Het uiteindelijke antwoord van het Bijbelboek *Job* brengt Terrence in zijn film naar voren als het motto ervan, dat een uitspraak van God in het bijbelboek *Job* betreft: “Waar was jij toen ik de wereld voortbracht?”

Toch ontbreekt er nog een cruciaal element. God moet op het moment van schepping volgens mijn overwegingen in een existentiële crisis hebben verkeerd: God wist dat het scheppen van vrijheid voor zijn schepselen onvermijdelijk ook lijden zou veroorzaken. Wat te doen? De duisternis en de leegte dan maar laten overwinnen of, ondanks alles, de wereld tot aanzijn laten komen? Vervolgens besluit God zoals gezegd toch te scheppen, licht in de duisternis te laten schijnen; en zo het niets, de leegte, niet te laten overwinnen. De beslissende stap die het christendom ons aanreikt, is dat God als schepper van de wereld dan eveneens besluit om zich niet afzijdig te houden, maar om medeverantwoordelijkheid te dragen door als mens onder ons te leven en daar door de dood heen met de mensheid mee te lijden. En om bovendien in dit lijden, door de dood heen, een weg te wijzen naar uiteindelijke verlossing. Het kruis is in het christendom zo het finale antwoord op de vraag naar het lijden. Dat kruis en lijden zijn voor ons een raadsel. Want waarom zou God aan een kruis willen sterven? En waarom is er zoveel lijden in de wereld? Maar door ze bijeen te brengen ontstaat zicht op een oplossing. En door ze bijeen te brengen, worden beide raadsels ineens tegelijkertijd opgelost.

En hoewel geen enkel wereldbeeld alle raadsels kan en hoeft op te lossen, beschouw ik deze oplossing als cruciaal voor de redelijkheid van mijn christelijk wereldbeeld. De sublieme contrastervaring die

het lezen van het evangelie voor mij was zindert nog steeds na. En het stemt mij nog altijd vreugdevol dat ik in mijn leven als wetenschapper de beweging heb mogen maken van gedachteloos atheïsme naar doordacht Godsgeloof.